

ОСВІТНІЙ КОМПЛЕКС ЯК КОМПОНЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

© Свінцов О.М., 2003

Розглядаються роль і значення освітнього комплексу у функціонуванні сучасних постіндустріальних економічних систем. Наголошуються особливості та проблеми фінансування освітньої сфери у деяких країнах Заходу та в Україні.

The role and meaning of the educational complex in functioning of modern postindustrial economic systems is discussed. The peculiarities and problems of financing of the educational sphere in certain Western countries and in Ukraine are emphasized.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основним критерієм сучасних постіндустріально-ноосферних економічних систем країн Заходу є визначення національного багатства сукупним рівнем інтелектуального потенціалу суспільства. Прогрес техносфери вже не обмежується механізмами макроекономічного регулювання, а вимагає адекватної інтелектуалізації усього соціуму, принаймні тієї його частини, котра бере участь у створенні національного багатства. Стратегічним ресурсом розвитку в сучасних умовах є інформаційно-енергетичний ресурс, який у системі соціально-економічних відносин реалізується як інтелектуальний капітал. І хоча формально, з кількісної точки зору, національне багатство визначається запасами геобіохору та сукупністю трансформованої речовини природи у найрізноманітніші суспільні цінності, усі розуміють, що реальне продуктивне багатство – це інтелектуально-інноваційний потенціал суспільства, середовищем формування якого, в першу чергу, є освітній комплекс.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Система освіти – це форма і механізм організації виховання і передачі знань, внаслідок чого з'являється вміння людини взаємопов'язувати інформацію, адекватну реальності. Роль і значення освіти у суспільному житті зростає в міру ущільнення системи відносин, становлення інституцій та кристалізації соціальної інформації через культуру, мистецтво і техногенез. Історично освіта завжди була приватною: вчителі-філософи навчали дітей аристократів в індивідуальному порядку. Потужними громадськими освітніми центрами можна вважати середньовічні університети Болоньї, Парижа, Оксфорда та ін. Однак загальнонаціональною необхідністю сфера освіти стала у ХХ ст., коли небувала еволюція НТР і НТП обумовила певний рівень загальноосвітніх знань як мінімальну позначку ціни попиту на робочу силу. Із середини ХХ ст. освітянська справа набуває рис освітнього комплексу, тобто із індивідуалізованих осередків поширення знань, переважно із теологічною домінантою, відбувається становлення суспільної інституції, де держава відіграє роль координатора та регулятора адміністративного та фінансового забезпечення. Освітній комплекс стає невід'ємною складовою суспільного сектора економіки розвинутих країн світу. Первинною ланкою освітнього комплексу є національна система середньої

освіти, яка являє собою важливу галузь довгострокового капіталовкладення усього суспільства у перспективі десятиліття. Саме середня освіта сьогодні стала тим мінімальним освітнім рівнем, який дозволяє індивідові знайти свою нішу у системі суспільних відносин, звести до мінімуму кількість непотрібних суспільству людей, оскільки вартість робочої сили вже довгий час не визначається фізіологічним споживчим кошиком і навіть соціальним споживчим кошиком. Із середини ХХ ст. середня освіта у розвинутих країнах світу стає обов'язковою.

Коли освіта була приватною, освітні послуги індивідуально оплачувались. Коли ж необхідність освіти набула загальнонаціональних масштабів, природно, що проблему фінансування освітнього комплексу зобов'язана була взяти на себе найвища соціальна інституція – держава. У кінці ХІХ ст. мінімальні вкладення в освіту не опускалися нижче позначки 5 % ВВП. Однак, техногенез у країнах індустріальної економіки вимагав збільшення обсягу інвестицій в освітній комплекс, а бурхливий розвиток інформаційних технологій в кінці ХХ ст. вказав на те, що саме освітній рівень є індикатором конкурентоспроможності суспільства у сучасних світових інтеграційних процесах. У 80–90 рр. ХХ ст. у Західній Європі прокотилася хвиля часткової приватизації підприємств суспільного сектора економіки. Цікаво, що до цих процесів заохочували західноєвропейські соціал-демократи, в першу чергу – британські лейбористи. Тенденції приватизації не оминули і освітній комплекс. Західні суспільства пішли шляхом диверсифікації джерел фінансування освіти, причому домінуючою формою фінансування освіти залишилися державні ресурси. Приватизація освіти – це процес залучення приватних суб'єктів до організації та фінансування освітньої діяльності. Приватизація реалізується у два способи: 1) створенням навчальних закладів приватної форми власності; 2) переходом на приватні джерела фінансування. Приватний сектор у структурі освітнього комплексу більшості розвинутих країн світу не перевищує 10–15 % усієї спискової чисельності учнів, а в країнах із низьким рівнем доходу (Шрі-Ланка, Кенія, Уганда, Гаїті) вона вища ніж у країнах із середнім та високим рівнями доходу, хоча, скажімо, у Фінляндії та Швейцарії приватне фінансування у відсотках до сукупних видатків на освіту становить, відповідно, 50 та 55 % (див. рисунок).

Цілі статті. Проаналізовано особливості та проблеми фінансування освітньої сфери у деяких країнах Заходу та в Україні. Запропоновано шляхи розв'язання проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливою обставиною, яка впливає на якість фінансування як з боку державного, так і з боку приватного сектора, є місцерозташування освітнього закладу, його віддаленість від мегаполісів чи адміністративних центрів. Скажімо, у США середні школи у шахтарському районі південно-західної Вірджинії отримують приблизно третину тієї суми, яку отримують середні школи у заможному Вашингтоні [10, с. 493].

Однак світовий досвід показує, що освітній рівень молоді не завжди віддзеркалює фінансові витрати на освіту. Якщо у країнах постсоціалістичної перехідної економіки вкрай болючою є фінансова проблема функціонування освітнього комплексу, то, скажімо, у США незадовільний стан середньої освіти пов'язаний із суб'єктивним ставленням до неї самих американців. Загалом, у США існує разюча відмінність між якістю інформаційно-освітньої послуги середньої та вищої школи. Університети США вважаються одними із найкращих у світі, а 25 % старшокласників американських середніх шкіл не могли знайти США на карті світу [10, с. 128]. США, як жодна інша країна світу, багато інвестує в освіту – 7–8 % ВВП,

освітній системі США, де рівень відсіву із середніх шкіл у 8 разів вищий ніж у Німеччині. У Німеччині розвинута гнучка система освітньо-професійної перепідготовки для робочої сили із майже 400 спеціальностей, де щороку близько 50 % молоді віком від 15 до 19 років опановують перспективні спеціальності. Професійне навчання у Німеччині організовують влада земель, профспілки, підприємства у співпраці з освітньою системою. Протягом тижня два–три дні навчання відбувається на тій чи іншій фірмі, а решту часу – у державному професійно-технічному училищі. У Німеччині майже відсутнє безробіття серед молоді [10, с. 186], тоді як в Україні у середині 90-х років 52% безробітних становили спеціалісти із вищою освітою [4, с. 65]. Володіючи на час проголошення незалежності одним із найвищих інтелектуальних потенціалів у світі, Україна в результаті квазіринкової трансформації виплекала дві ключові проблеми, через котрі деградує національний освітній комплекс: залишковий принцип фінансування та висока плинність кадрів. Причому друга проблема значною мірою є похідною від першої. Ми вже наголошували, що витрати на освіту, згідно із світовим досвідом, не мають опускатися нижче ніж 5 % ВВП. Інститут реформ України спрогнозував частку витрат на освіту у відсотках до ВВП: у 2003 р. – 3,403 %. У 2004 р. – 3,147 % [11, с. 18]. Правда, освітній комплекс України задіяв механізми залучення альтернативних джерел фінансування – приватні інвестиції фізичних та юридичних осіб. Однак підкреслимо, що ріст частки приватних джерел у фінансуванні освіти в сучасних умовах – це, переважно, тенденція, характерна для слаборозвинутих країн, таких як Кенія, Уганда, Гаїті, Шрі-Ланка та ін. (див. рисунок). Платна освіта в Україні розрахована на студентів, набраних понад державний план прийому, а отримані при цьому кошти є некомерційними ресурсами і йдуть на розвиток матеріальної бази вузу та у дохід бюджету. У розвинутих країнах світу існує тенденція посилення державного фінансування освіти: так, у Франції за останні 20 років державні витрати на освіту коливаються від 6,4 до 6,8 %. У Королівстві Швеція освіта повністю фінансується державою, навчання безплатне. У Великобританії – змішана система фінансування, що позначилося на найвищій кількості студентів ВЗО серед європейських країн – 30 % молоді.

Кадрове забезпечення – перший показник успішного функціонування освіти. Якісний склад кадрового забезпечення в Україні знижується внаслідок високої плинності. За статистичними даними, у середині 90-х років ХХ ст. в університетах України працювало в середньому майже півтори тисячі докторів та більш ніж 6000 кандидатів наук. На початок ХХІ ст., незважаючи на щорічні захисти дисертацій, кількість докторів наук у вищих закладах освіти знизилася більш як на сто осіб, а кандидатів – на тридцять осіб. Особливо турбує плинність висококваліфікованих викладацьких кадрів – інтелектуального капіталу нації. Головною причиною плинності кадрів є недостатнє фінансування. Зростає кількість неуккомплектованих учителями середніх шкіл. Майже щороку через низьку соціальну захищеність Україна втрачає від 30 до 50 тис. учителів. Кожен четвертий спеціаліст педагогічної спеціальності – безробітний. Загрозливих масштабів набула еміграція української робочої сили. За експертними даними Міністерства закордонних справ України, за кордоном на заробітках перебуває нелегально 2 млн. громадян України, а на думку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – кількість заробітчан сягає 7 млн. осіб. За статистичними даними голови Світового конгресу українців у Португалії працює 300 тис. українців, у Греції – 125 тис., в Іспанії – 200 тис., у Німеччині – 100 тис., в Італії – півмільйона. Із 28 млн. громадян України працездатного віку – кожен п'ятий працює в іншій державі, причому третина економічних емігрантів мають вищу освіту. Українське

суспільство усвідомило роль освіти для індивіда у майбутній соціальній адаптації. Станом на 2001/02 навчальний рік у навчальних закладах III–IV рівнів акредитації навчалось 1 млн. 548 тис. студентів, причому 197,9 тис. (близько 10 % від загальної кількості) навчалось у 171 недержавному вищому навчальному закладі України. Невпинно зростає кількість абітурієнтів: якщо у 1995/96 навчальному році у ВЗО III–IV рівнів акредитації було прийнято 113,7 тис. осіб, то у 2001/02 – 212,6 тис. осіб.

Проблема фінансування освітнього комплексу України має дві цільові компоненти: 1) оплату праці, адекватну інтелектуально-енергетичним затратам у виробництві освітньої послуги та інтелектуально-інноваційного продукту; 2) ресурсне забезпечення підготовки кадрів. Розмір оплати праці має впливати, перш за все, із стимуляційного, а не командно-адміністративного фактора праці. Зарплата українського науковця у 3–4 рази нижча ніж в його колеги із Східної Європи та у 5–7 разів нижча ніж в аналогічного фахівця на Заході (мінімальна річна зарплата професора у США становить 50 тис. дол.). Низький рівень зарплати є основною причиною плинності кадрів у ВЗО та зниження якості освітніх послуг.

Матеріально-технічна база навчальних закладів повинна постійно оновлюватись адекватно до рівня техногенезу, щонайменше – у даній країні. У розвинутих країнах світу із (в середньому) 5 % ВВП державних інвестицій в освітній комплекс щонайменше 2 % має скеровуватися на ресурсне забезпечення. В Японії цей показник – 3,05 %, в Ізраїлі – 3,5 %, у США – 2,75 %, в Україні (за даними 2002 р.) – 0,34 %. Досвід провідних економічно розвинутих країн свідчить, що інвестиції в науку стають рентабельними на рівні 1,7 % ВВП. Як видно, на закупівлю нового обладнання і техніки держава грошей майже не виділяє. Тому випускник вітчизняного навчального закладу без серйозної і довготривалої адаптації не спроможний обслуговувати на підприємстві сучасне обладнання, що робить його неконкурентоспроможним на ринку праці. Щоб вийти із скрути, не переобтяжуючи при тому фінансову політику держави, слід пригадати історичний досвід, коли ще у 30-ті роки в СРСР у заклади освіти передавалися нові зразки обладнання і техніки для використання у навчальному процесі. Саме на цьому наголошує В.І. Мокін [12], пропонуючи зобов'язати підприємства перші зразки нового обладнання, яке починають випускати, безплатно встановлювати у навчальних лабораторіях ВЗО, компенсуючи його вартість за рахунок зменшення податку на першу серію, котра надійде у вільний продаж [12, с. 75–78].

Фінансове самоврядування ВЗО – сучасна тенденція у Західній Європі, пов'язана, передусім, із певним економічним спадом у розвинутих країнах. При університетах зростає кількість різних економічно вигідних додаткових освітніх послуг. У США ВЗО від післядипломних і додаткових послуг отримують більше коштів, ніж від плати за навчання в бакалавраті, а наукові дослідження у ВЗО Західної Європи на 60–70 %, а в США – на 80 %, фінансуються фірмами або приватними фондами. Такий стан спричинений, на нашу думку, тимчасовою економічною ситуацією. Приватні інвестиції мають переважно меркантильно-цільовий характер і враховують інтереси суспільства в останню чергу.

Висновки. Для освітнього комплексу України актуальним є пошук джерел фінансування. Перспективними є державні інвестиції в людський капітал з метою здобуття освіти за кордоном у галузях біотехнологій та Інтернет-економіки. Саме такі кадри з часом зможуть дати суспільству максимальну капіталовіддачу.

1. Удовик С.Л. *Глобализация: семиотические подходы*. – М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер”, 2002. – 480 с. 2. Дергачев В.А. *Геоэкономика (Современная геополитика)*. – К.: ВИРА-Р,

2002. – 512 с. 3. Норт, Даглас. Інституції, інституційна зміна і функціонування економіки. – К.: Основи, 2000. – 198 с. 4. Скаленко О. Глобальні резерви поступу. – К.: Основи, 2000. – 394 с. 5. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку. – К.: “Знання України”, 2002. – 190 с. 6. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2002. – 338 с. 7. Каленюк І.С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. – К.: ТОВ “Кадри”, 2001. – 326 с. 8. Пересада А.А. Основы инвестиционной деятельности. – К., 1996. 9. Мортиков В.В. Окупність і дохідність інвестицій в освіту // Фінанси України. – 1998. – №5. – С. 34–41. 10. Шнітцер Мартін. Порівняння економічних систем. – К.: Основи, 1998. – 519 с. 11. Державна соціальна політика і рівень життя населення в Україні: Економічне есе. – К., 2002. – Вип. 1 (12). 12. Мокін В.І. Проблеми та перспективи інтеграції української вищої технічної освіти в єдиний освітній простір // Матеріали Міжнар. конф.: “Вища освіта в Україні: реалії, тенденції, перспективи розвитку”. – К.: Інститут педагогіки і психології профосвіти АПН України. – 1996.

УДК 338.432+675.033

О.С. Скибінський

Національний університет “Львівська політехніка”

ПІДПРИЄМНИЦТВО У ГАЛУЗІ ЗВІРІВНИЦТВА США ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

© Скибінський О.С., 2003

За окремими показниками проаналізовано розвиток звірівництва в США та Україні, виявлено деякі подібні тенденції, які проте зумовлені різними чинниками; наведено покрайню структуру виробництва хутросировини у світі, світові тенденції звірівництва і їх вплив на розвиток галузі в Україні.

The development of fur entrepreneurship in USA and Ukraine is analyzed on the basis of certain indicators. We had manifested some similar tendencies which were caused by different reasons. We also cited the country structure of fur raw materials production in the world, world tendencies of fur production and their influence on the development of this field in Ukraine.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими та практичними завданнями.

Економічна криза в Україні позначилася негативно і в такій сфері підприємництва, як звірівництво, яка є базовою до інших, зокрема виготовлення виробів з хутра та їх продаж. І саме в цій базовій сфері внаслідок низки об'єктивних і суб'єктивних причин спостерігаються негативні явища: скорочується поголів'я хутрових звірів та кількість звірогосподарств. Якраз ці обставини, за відсутності валютних коштів для закупівлі імпортової сировини, зумовили зменшення пропозиції хутросировини на українському ринку, скорочення виробничих програм хутрових фабрик, обсягу продажу виробів з хутра. Серед найбільш імовірних причин занепаду базової звірівницької галузі в Україні називають: інтенсивні інфляційні процеси та високі кредитні ставки 1991–1995 рр., що унеможливило кредиту-